

УДК 323.113

В. Г. КОВАЛЕНКО

Донбаська національна академія будівництва та архітектури

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У статті розглядаються проблеми та основні тенденції розвитку громадянського суспільства в Україні як основи функціонування демократії. Аналізується стан та проблеми щодо визначення шляху розвитку та вдосконалення цього процесу. Розглядається положення громадських організацій та їх роль у суспільних процесах, а також статус засобів масової інформації, які виступають посередником між державою й суспільством. Робиться висновок, що громадянське суспільство необхідно для затвердження демократії. Чим воно більше розвинуто, тим легше громадянам захищати свої інтереси, тим більше можливостей самореалізації в різних сферах громадського життя й тим менша небезпека узурпації влади й повного контролю над суспільними процесами.

громадянське суспільство, засоби масової інформації, громадські організації, соціальне партнерство, інституціоналізація

Вивчення проблем громадянського суспільства є актуальним, оскільки воно виступає основою побудови розвинутої демократії. Особливо це стосується перехідних суспільств, де відбуваються значні трансформації та існує ціла низка протирічливих процесів.

Основними цілями цієї статті є дослідження вище означених тенденцій та аналіз основних проблем та можливих шляхів вдосконалення розвитку громадянського суспільства.

Перехід до громадянського суспільства й правової держави почався з делегітимізації влади в період "перебудови", що супроводжувалася значними зрушеннями в системі цінностей суспільства. Відродження громадського життя й політичного плюралізму відбувалося паралельно. Це був підготовчий період до формування багатопартійності, з одного боку, і створення мережі недержавних, добровільних громадських організацій – з іншого. Все це підготувало ґрунт для вираження громадської й національної самосвідомості при підтвердженні незалежності України на референдумі 1991 р.

"Оксамитові" революції кінця 80-х років у Центральній і Східній Європі породили "радикальний інтелектуальний поворот убік категорії громадянського суспільства" [1, С. 78]. Щось подібне відбулося й в Україні. Важливість громадянського суспільства відповідала намірам значної частини суспільства сформувати демократичні інститути влади, кардинально змінити відносини держави й громадян, дати людям можливість самим робити вибір. Наступним кроком повинне було стати законодавче закріплення намірів і інституціоналізації нових відносин.

Конституційний процес в Україні тривав довго – із прийняття Декларації про державний суверенітет 16 липня 1990 р. і завершився 28 червня 1996 р. прийняттям нової Конституції України. Конституція надає широкі гарантії прав і свобод людини й громадянина незалежно від походження, майнового стану, статі, раси, мови, релігії, політичних і інших переконань. У Конституції підкреслюється, що права й свободи людини є невідчужуваними й непорушними. Разом з тим діяльність державних органів обмежується Конституцією й законами України, що відповідає принципам правової держави й залишає простір для суспільної самодіяльності й ініціативи. Ст. 15 Конституції затверджує, що "громадське життя в Україні ґрунтується на началах політичної, економічної й ідеологічної розмаїтості". Разом зі ст. 34 і 35, які гарантують громадянам право на свободу думки й слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також на свободу світогляду й віросповідання, вона є конституційною підставою формування плюралістичного суспільства. Організаційне оформлення плюралізму

© В. Г. Коваленко, 2009

через утворення громадянами партій і громадських організацій забезпечує ст. 36 [2]. Конкретизація відмінностей у структурі, способах утворення й функціях партій і громадських організацій утримується в законі "Про об'єднання громадян", що був прийнятий ще в 1992 р. У той час як його приймали, країна ще не мала досвіду розвитку інститутів плюралістичної демократії й громадянського суспільства. Отже, проголошені Конституцією гарантії прав і свобод людини, невтручання держави в справи громадянського суспільства, її відповідальність перед народом мали б створити політико-правові передумови для того, щоб люди домагалися розмежування суспільної й політичної сфер, проявляли активність у реалізації й захисті своїх інтересів.

Горизонтально організовані добровільні асоціації, які перетинають вертикальні соціальні розподіли в суспільстві, є більше сприятливими для розширення соціальної кооперації, для формування норм доброзичливої взаємності й, таким чином, для становлення ефективної демократії, ніж ієрархічні структури. Отже, громадянська культура "узагальноної довіри" і соціальна солідарність громадян є важливими соціетальними передумовами демократії й показниками розвиненого й стабільного громадянського суспільства.

З точки зору участі громадян в різних видах громадянських дій українське громадянське суспільство має значний розрив між формальною та неформальною участю. З одного боку, значна кількість українців бере участь в демонстраціях, страйках та інших формах неполітичної громадянської дії. Численні опитування свідчать, що в останні роки, пов'язані з виборчими подіями, кількість громадян, що беруть участь в таких заходах, зросла до 30%. Також є загальноприйнятими такі форми, як участь в справах громади, неформальне волонтерство та благодійність. З іншого боку, рейтинги неформальної участі не віддзеркалені у рейтингах членства в організаціях громадянського суспільства (ОГС). Дослідження показують, що членство у ОГС знаходиться на рівні 12%-15%, де найбільший відсоток участі належить профспілкам (19,6%), політичним угрупованням (8,9%) та спортивним та молодіжним асоціаціям. Членство в недержавних організаціях (НДО) знаходиться на рівні 6,2%. Причина цих обмежень участі криється в позиції більшості організацій, які не здійснюють акції залучення широких кіл населення до своєї діяльності, та не є привабливими та потенційними структурами для участі громадян. За даними Міністерства юстиції в Україні зареєстровано 143 655 організацій, які за класифікацією Індексу належать до ОГС, більшість яких складають політичні партії та їх регіональні осередки. НДО складають тільки 17% від цієї кількості, хоча їх число є переважаючим на національному рівні – 63% від ОГС [3]. Рівень організації (структуризації) українського громадянського суспільства є посереднім. Рівень недовіри до НДО наближається до 50%, хоча він значно нижчий в порівнянні з політичними партіями чи владними структурами.

Разом з тим, для аналізу громадянського суспільства особливо важливим є феномен так званого "зрушеного залучення" (shifting involvements). Це означає, що політична й суспільна активність сучасних громадян є епізодично ситуативною й зорієнтована на певну конкретну проблему. Саме проблема, кризова ситуація або важлива суспільна ініціатива можуть виступити каталізаторами розгортання кампанії, громадського руху або інших форм мобілізації громадянського суспільства на загальнонаціональному або місцевому рівнях.

Однією із центральних проблем розвитку громадянського суспільства в Україні є традиційно авторитарний спосіб функціонування владних відносин у суспільстві, а також критично низький ресурс довіри до владних установ з боку суспільства, а також створення самими інститутами громадянського суспільства механізмів протидії штучній політизації НДО й перетворення їх у маріонетки, підвищення якості послуг і ефективності діяльності суспільних ініціатив. Це передбачає розуміння й сприяння з боку владних органів, залучення ЗМІ, громадських утворень й освіти. За таких умов Україна має можливість уникнути деформування становлення громадянського суспільства [4].

Однією з головних умов забезпечення соціально-політичної стабільності є належний розвиток громадянського суспільства. Саме тому відповідно до Закону України "Про основи національної безпеки України" [5] створення громадянського суспільства віднесене до пріоритетних національних інтересів.

Серед найбільш важливих напрямків подальшого формування громадянського суспільства в Україні, що відзначається рядом дослідників [6, 7], варто виділити: подальше реформування політичної системи, дослідження політико-правових і економічних аспектів взаємодії органів державної влади й інститутів громадянського суспільства й втілення їхніх результатів у практику державотворення; установлення закономірностей формування громадянського суспільства з обліком культурно-історичних і соціально-економічних особливостей розвитку українського суспільства; обґрунтування системи індикаторів (показників), які б дозволяли здійснювати моніторинг процесу формування й

функціонування громадянського суспільства й на його основі розробляти практичні рекомендації щодо підвищення його ефективності.

Взаємодія держави з громадянським суспільством на основі партнерства необхідна для розвитку України як правової, демократичної і соціальної держави. Принцип соціального партнерства передбачає налагодження конструктивної взаємодії між органами влади, суб'єктами господарської діяльності та ІГС при вирішенні соціально важливих проблем та наданні конкретних послуг органами влади. Принцип встановлення балансу між державними інтересами та інтересами окремо взятих ІГС передбачає встановлення рівноваги, що характеризується оптимальним співвідношенням державних інтересів та інтересів окремо взятих ІГС при виробленні та прийнятті рішень.

Узгодження інтересів громадян і суспільства, їх гармонізація є визначальною умовою формування громадянського суспільства. Держава має сформувати таке правове поле, яке б містило гарантії для забезпечення рівних можливостей ІГС у здійсненні їх основної діяльності щодо захисту прав і свобод людини, а також у сфері надання соціальних послуг. При цьому принцип надання рівних можливостей повинен забезпечуватися шляхом створення прозорого механізму конкуренції.

Для підвищення ефективності взаємодії органів влади з ІГС, розвитку партнерських відносин доцільно активно використовувати як вже закріплені в чинному законодавстві України форми взаємодії, так і перевірені вітчизняним і міжнародним досвідом, такі форми взаємодії: як підтримка діяльності різних за спрямуванням громадських організацій; створення асоційованих структур (державно-громадські фонди, асоціації, партнерства), які мають визначене коло завдань і створюються за принципом цільового підходу для їх досягнення та вирішення; створення різних спільних консультативно-дорадчих органів, експертних рад, комісій, груп тощо.

Правовою основою концепції є Конституція України, Цивільний кодекс України, Закони України "Про об'єднання громадян", "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності", "Про професійних творчих працівників та творчі спілки", "Про благодійництво та благодійні організації", "Про свободу совісті та релігійні організації", "Про інформацію", постанова Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004р. № 1378 (1378-2004-п) "Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики" та інші нормативно-правові акти, а також положення Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Громадянське суспільство необхідно для затвердження демократії. Чим воно більше розвинуто, тим легше громадянам захищати свої інтереси, тим більше у них можливості самореалізації в різних сферах громадського життя й тим менша небезпека узурпації влади й здійснення повного контролю за суспільними процесами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кін Дж. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення. — К., 2000.
2. Конституція України. — К., 1996.
3. За матеріалами ЛІГА БізнесІнформ (www.liga.net).
4. Степаненко В. Проблемы формирования гражданского общества в Украине: институты, практики, ценности. — К., 2004.
5. Закон України про основи національної безпеки України // Урядовий кур'єр. — 2003. — 30 липня.
6. Мельниченко В. Напрями і проблеми становлення громадянського суспільства в Україні // Концептуальні засади реформування політичної системи в Україні. Стан і перспективи розвитку політичних наук. — К., 2001. — С. 30-39.
7. Ситник Г. П. Актуальні проблеми формування громадянського суспільства в контексті національної безпеки України // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали наук. — практ. конф. / За заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. — К.: Вид-во УАДУ, 2001. — С. 187-192.

В. Г. КОВАЛЕНКО

ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В УКРАИНЕ

Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

В статье рассматриваются проблемы и основные тенденции развития гражданского общества в Украине как основы функционирования демократии. Анализируется состояние и проблемы относительно определения пути развития и усовершенствования этого процесса. Рассматривается положение гражданских организаций и их роль в общественных процессах. Делается вывод, что

гражданское общество необходимо для утверждения демократии. Чем больше оно развито, тем легче гражданам защищать свои интересы, тем больше возможностей самореализации в разных сферах общественной жизни и тем меньше опасность узурпации власти и полного контроля над общественными процессами.

гражданское общество, гражданские организации, социальное партнерство, институционализация

V. G. KOVALENKO

TENDENCIES AND PROBLEMS OF CIVIL SOCIETY DEVELOPMENT IN UKRAINE

Donbas National Academy of civil Engineering and Architecture

This article deals with problems and the main tendencies of civil society development in Ukraine as the bases of democracy functions. It is analyzed the state and problems concerning the definition of the development way and modernization of this process. It is defined the position of civic organizations and their role in social processes, as well as the mass information status ways which is the mediators between the state and society result is that civil society is necessary to the democracy confirmation. The more it is developed the easies to protect their interests the more opportunities for self realization in various spheres of socially life and the less Ukrainian safety of usurpation and entire

civic society, civic organizations, social partnership, institutionalization

Коваленко Василь Геннадійович — кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та політології Донбаської національної академії будівництва і архітектури, факультет гуманітарної підготовки, має вчене звання доцента. Наукові інтереси: проблеми етнополітика, демократичні трансформації, аспекти державного реформування.

Коваленко Василій Геннадієвич — кандидат исторических наук, доцент кафедры истории и политологии Донбасской национальной академии строительства и архитектуры, факультет гуманитарной подготовки, имеет ученое звание доцента. Научные интересы: проблемы этнополитики, демократические трансформации, аспекты государственного реформирования.

Kovalenko Vasily Gennadievich — the candidate of Historical Sciences, assistant professor of the "History and Politology" of Chair Donbas National Academy of civil Engineering and Architecture, the Faculty of Humanitarian preparation, has a degree of professor. Scientific interests: problems of ethnic policy, democratic transformation, aspects of state reformation.